

Prognóza globální budoucnosti

Jiří Stehlík: Manifest budoucnosti. Agentura Koniklec, Praha 1998, 155 stran.

Mnozí politici i myslitelé se domnívají, že dnešnímu světu tonoucímu v pragmatismu chybí taková vize budoucnosti, která by spojila minulost a současnost s dohledným výhledem do příštího světa. Jiří Stehlík, který ve své poměrně nedávno vydané studii *Hmotné perspektivy lidstva* (1995) slíbil, že se k tomuto tématu vysloví, dodržel slovo, a tak dostáváme do rukou jakýsi český pendant studie Paula Kennedyho, namířený do množin vývoje nadcházejícího století. Nazývá se *Manifest budoucnosti* a opět jej vydává nakladatelství Koniklec za podpory Ministerstva životního prostředí České republiky.

Ve své knize *Manifest budoucnosti* vychází Jiří Stehlík z předpokladu, že současné společenskovědní poznání je už natolik vyspělé, že je schopné s dostatečnou objektivitou a s verifikovaným poznáním odhadnout i dlouhodobé trendy a tendence, které mohou nadcházející vývojovou epochu ovlivnit a utvářet. Na rozdíl od P. Kennedyho, jenž se soustřeďuje spíše na budoucí obtíže a šance jednotlivých geopolitických integrací, vychází J. Stehlík z prosté a – jak se zdá – i velmi logické myšlenky, že možnosti naší planety jsou omezené, a proto také jakýkoli budoucí rozvoj a růst musí dříve či později narazit na tuto nepřekonatelnou bariéru, a tak skončit u modelu trvale udržitelné existence, která by byla současně i obecně přijatelným systémem saturovaných lidských potřeb. Tento systém by již nevyžadoval další ekonomický růst, neboť především zdroje naší planety by stačily právě už jen na jeho udržení.

Ke zmíněnému modelu, který autor knihy chápe i jako naplnění ideálu humanitní demokracie a nadnárodního socialismu, by se podle Stehlíkova názoru mohlo lidstvo dopracovat někdy ke sklonku 21. století, tedy v době, kdyby naše průmyslová civilizace dospěla do své humanizující fáze. To je také podstata jeho cílové vize, která by tím i uzavřela „moderní“, tj. industriálně-civilizační éru lidských dějin.

Cesta k tomuto cíli by vedla jednak přes demokratizaci politiky (autor se bohužel této otázky dotýká jen dost zběžně), jednak by ji ovlivnila i syntéza vědecké prognózy, kterou by připravila „komplexní věda budoucnosti“, umožňující v každé reálné historické fázi identifikovat jak strukturální rozpornost světa, tak i vazby mezi přítomností a saturostacionárními cíli, respektujícími dimenzi zemského prostoru i historicky nutného evolučního času.

Silící prostorové omezení lidské existence se podle Stehlíkova názoru začíná projevovat už dnes, a to v podobě narůstající ekologické krize, kterou způsobuje činnost člověka a která jako ničící ledovec posouvá biologické destrukce do celého rozsahu zemské biosféry, tedy do prostředí vhodného pro lidský život. Příčinou této situace je – jak se autor domnívá – neomezený liberalistický přístup k produkci, tedy i ekonomika, která se zbožňením růstu výroby a spotřeby odcizila všem ostatním systémům lidsky humánního způsobu života a možnostem globální existence. Děje se tak prý proto, že společenskými úsporami a zisky disponují jen úzké ekonomické elity, které je znovu a znovu alokují podle principů maximálního ziskového výnosu, tedy v rozporu s humánními potřebami lidí. Tím hyne jak elementární rovnost, tak i vztah člověka k přírodě, vznikají deviační tendence „bromadění předmětů“.

Tento proces liberalistického ekonomického růstu je podle Stehlíkova názoru dnes na vrcholu, ale současně naráží i na své meze. Brzdí ho především sociální a příjmová polarizace, která se prosazuje spolu s vzrůstající nezaměstnaností právě v nejbohatších zemích světa, jež proto stojí před stále naléhavějším problémem komu prodat stále rozsáhlejší a trvanlivější produkci spotřebních statků. V těchto státech – jak se autor domnívá – se bude řešit základní problém budoucnosti nejdříve, a proto právě zde vznikne nejdříve saturostacionární

ekonomika, založená pravděpodobně na bázi zhruba 20 000 \$ hrubého domácího produktu na jednoho obyvatele. Ten by se také měl stát jakýmsi konečným civilizačním standardem budoucnosti.

Druhým varujícím problémem je globální přelidnění naší planety. Jeho vzestup se sice zpomaluje, ale v některých oblastech rozvojového světa už dnes dosáhl únosné ekologické meze.

Řešení těchto naléhavých globálních úkolů vyžaduje výraznou historickou změnu, kterou J. Stehlík chápe jako „duchovní i hmotné sjednocení lidstva jako takového“. Tím rozumí intelektualizaci života, rozvoj terciárního a kvartálního (informačního, poznávacího a výzkumného) sektoru, emancipaci žen, naplnění nových standardů zdravotní a sociální péče, minimalizaci zbrojních nákladů atd.

Obecně dlouhodobým ekonomickým trendem by se mělo stát rozvíjení přerozdělování národních společenských produktů (jak uvnitř jednotlivých zemí, tak i v nadnárodním měřítku) společně s růstem daňového zatížení kapitálů, které – jak autor konkrétně dokládá – se dlouhodobě prosazuje zejména v evropském civilizačním vývoji.

Takovýto průběh dějin by J. Stehlík považoval za optimální, ale vůbec neskrývá svůj názor, že by byl i nemálo konfliktní. Za jeho základní protisílu považuje negativní působení některých stránek tržní ekonomiky. Přitom připouští, že v dané dějinné fázi je úloha kapitalistického subjektu s jeho zájmem o zisk, s vlastnickými touhami i se specifickým nadáním k podnikání zatím nenahraditelná, jak se o tom nakonec nejlépe přesvědčili představitelé reálného socialismu. Bude ji muset proto respektovat i budoucí systém. Musí však změnit či zmírnit její sklon vytvářet majetkovou nerovnost ústící do politického elitářství, která snižuje účinnost demokracie.

Zejména vlastníci spekulativního kapitálu a nadnárodních společností, stimulující ekonomický růst, ponechávají za sebou bez povšimnutí jak sociální důsledky, tak i nevládnutelný chaos odpadové nehospodárnosti, jakož i drancování málo rozvinutých zemí a neobnovitelných zdrojů, které budou chybět příštím generacím. J. Stehlík ve svém Manifestu budoucnosti nevyzývá k jejich „násilnému revolučnímu vyvlastňování“, ale žádá a předvídá nový systém nadnárodního práva, jenž by usměrnil a kultivoval globální podnikatelské trendy i mimo sféru bezprostředního ekonomického růstu. Zároveň se domnívá, že přes všechny své dnešní kladné stránky bude tržní systém ekonomiky v příštích vývojových fázích překonáván novými způsoby ovládnání a řízení produktivních procesů.

V poslední části své knihy J. Stehlík naznačuje nejen základní možné varianty budoucího vývoje, ale i možnou systémovou pluralitu nových dějinných subjektů, které ho budou uskutečňovat.

První možnost J. Stehlík spatřuje v pouhém pokračování liberálně-kapitalistického trendu. I on projde určitou „autokorekcí“, avšak ta by mohla probíhat jen velmi pomalu a s nebezpečím globální časové krize.

Druhá cesta je sociálnědemokratická, jež začleňuje globální ekonomiku jako sílu podřízenou novým nadstátním a nadnárodním institucím, které prosadí světové optimalizační trendy v duchu nerevolučního bersteinovského revizionismu.

Třetí variantou je podle Stehlíkova názoru asijská cesta, která využívá moderních technologií za silné účasti dlouhodobé státní ekonomické politiky. Čtvrtou cestu pak J. Stehlík spojuje s výhodou svazku kapitalistické a etatizované plánované ekonomiky. Její obdobou je v jeho podání i pátá cesta, tj. kapitalisticko-socialisticko-konvergenční, zřejmě možná v Číně a v dalších zbylých zemích reálného socialismu.

Autor knihy předvídá i možnost šesté „demokraticko-humánně socialistické“ cesty, kterou vidí v blíže nedefinovaném modelu, jehož přímým cílem by bylo směřovat ke stacionární a saturované společnosti. Ekonomika tohoto typu by se měla podle jeho názoru přímo orientovat na lidské potřeby, a tím vyloučit zbytečné náklady a zatížení přírody. I když je třeba v prognostice cítit každý názor, zdá se mi tato poslední varianta, kterou by měly uskutečnit zejména nově reformované země střední a východní Evropy, jako hypotetická.

Nelze říci, že by se J. Stehlík ve svém pokusu o prognózu zcela vyhnul nejsvízelnějšímu problému, spočívajícímu v definici rozsahu a plurality zejména oněch sil, které mohou zkomplikovat či zvrátit jím všeobecně očekávaný vývojový trend. Bohužel mu však věnuje jen několik stránek až v samotném závěru své práce a spatřuje ho pouze ve čtyřech základních směrech – v zájmovém konfliktu zemí Severu a Jihu, v možném transformačním neúspěchu bývalých reálně socialistických zemí, dále v příliš pomalém tempu humanizace tržních sil a konečně v rychlém nástupu ekologické katastrofy, k níž by došlo při příliš sobecké politice světových velmocí.

Tím ovšem autor končí právě tam, kde by se mělo pokračovat. Nedává totiž odpovědi na následující otázky: Jaké asi budou sociálně negativní důsledky masové a organické nezaměstnanosti ve vyspělých zemích na oslabení demokracie? Čím hrozí do budoucna růst fundamentalismu, neofašismu, finančního mafiánství a organizovaného zločinu? Jak zapůsobí televizní droga nekulturnosti, rozklad rodiny a výchovných systémů? Jaký bude vliv rychlého poklesu ropných zásob? Jaké „květy zla“ mohou pro celý svět vyrůst v odlidštěných megapolích chudoby tzv. třetího světa? Teprve v souhrnu všech těchto nebezpečných jevů, ale i pozitiv, které autor ve své práci naznačil, spočívá podstata reálné budoucnosti, o níž by měly být napsány i další úvahy o budoucnosti, k nimž J. Stehlík dal svou práci v mnohém zdařilý podnět.

Vojtěch Mencl